

Klasik ve Çağdaş Tefsir Metinleri Işığında Fâtır Suresinin İncelenmesi*

Hüseyin Akyüzoğlu

Yrd. Doç. Dr.

Hüseyin Kocadağ

Doktora Öğrencisi, Sakarya Üni., İlahiyat Fak.

Özet

Kur'an'daki sıralamaya göre "hamd" ile başlayan son sure olan Fâtır suresi Mekkî bir suredir. Bu sure tevhid, nübüvvet, haşir, şirk, cennet, cehennem, ceza ve mükâfat gibi Mekkî surelerin genel kapsamına giren mevzuları eksenine almış ve geniş bir şekilde değerlendirmiştir. Surenin geneline yayılan konulardan biri tevhid ve bu konunun delilleri olan kudret tezahürleridir. Surede genişçe ele alınan konulardan diğer ikisi ise nübüvvet ve ahirettir. Bu makalede öncelikle Fâtır suresi isimlendirilmesi, nüzülü ve önceki sureyle münasebeti açısından ele alınmış, ardından klasik ve çağdaş tefsir metinleri ışığında surenin muhteva tahlili yapılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fâtır suresi, Tefsir, Mekkî, Tevhid, Nübüvvet, Ahiret.

ğerlendirmeye çalıştık. Özellikle klasik ve çağdaş tefsirler arasındaki farkları ortaya koyarak bu tefsirlerin bakış açılarını ve konuya yaklaşımlarını ortaya koyduk.

1.Fâtır Suresi

Mekke'de indirilmiş olup, 45 ayetten oluşan bu sure, Kur'an'da *hamd* ile baş-

* Bu makale "Klasik ve Çağdaş Tefsir Metinleri Işığında Fâtır Sûresinin Tefsiri" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (On beşinci Basım. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2006), s. 57.

KAYNAKÇA

Akyüzoğlu, Hüseyin, Kocadağ, Hüseyin, "Klasik ve Çağdaş Tefsir Metinleri Işığında Fâtır Suresinin İncelenmesi", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 8 (2015/8), ss. 65-81.

Giriş

Bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim 114 sureye ayrılmıştır. Bina katlarına sure denilmesi sebebiyle Kur'an'ın muhtelif kısım ve tabakalarını teşkil eden parçalarına da sure adı verilmiştir. Her sure Allah'ın kelamını ihtiva ettiğinden ve yüksek bir mevkide bulunduğundan bu ismi almış olması kuvvetle muhtemeldir.¹ Bu bakımdan sureler arasında Hz. Peygamber'in beyanları doğrultusunda fazilet farkları olsa da netice itibarıyla her sure Allah'ın kelamı olması hasebiyle büyük bir öneme sahiptir. Fâtır suresi de bu açıdan fevkalade önemli Mekkî surelerdendir.

Biz bu makalede öncelikle Fâtır suresini isimlendirilmesi, nüzülü ve önceki sureyle münasebeti açısından ele aldık. Ardından klasik ve çağdaş tefsir metinleri ışığında surenin muhteva tahlilini yaparak sureyi de-

layan¹ son suredir. İçerik olarak tevhid, nübüvvet ve ahiret konuları surede temel olarak ele alınmaktadır. Surenin muhteva tahliline geçmeden önce isimlendirilmesi, nüzülü ve öncesindeki Sebe' suresiyle münasebetine temas etmenin faydalı olacağını düşünüyoruz.

1.1. İsimlendirilmesi

Sureler isimlerini, ihtiva ettikleri garip bir kelimedenden veya ifade ettikleri mardan alır. Bu bakımdan bazı surelerin birden fazla isimleri vardır.² Nitekim incelemiş olduğumuz Fâtır suresi de iki ismi olan surelerdendir. Bu isimlerden biri tevkifî diğeri ise ictihadidir. Tevkifî olan ismi, "Fâtır"dır. Zira Doğu ve Batı'da birçok Mushaf'ta ve hadis kitaplarında bu isimle zikredildiği gibi, İbn Abbâs'ın bu sure hakkında; "Fâtır suresi Mekkî'dir." sözü de surenin bu isminin tevkifiliğine delildir.³ Fâtır diye isimlendirilmesinin sebebi ise bu surenin yaratma, yoktan var etme ve kâinatı meydana getirmesine delalet eden, yaratıcının azametini ve eşsiz kudretini bildiren ilahî bir vasıfla (Fâtır vasfıyla) başlamasından dolayıdır.⁴ Buna göre, "Göklerin ve yerin fâtırı olan Allah'a hamdolsun." demek, "Gökleri ve yeri yok iken yaratan, onları yeni ve sürekli oluşumlara uğratacak olan Allah'a hamdolsun." anlamına gelir.⁵

1. Hamd ile başlayan diğer sureler: Fâtiha, En'âm, Kehf ve Sebe' sureleridir.

2. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 59.

3. Cuma Ali Abdulkâdir, *Meâlimu Suveri'l-Kurâni'l-Kerîm ve İthâfâtu Durerihî*, (İkinci Basım, Kahire: Mısır 1428/2007), II, 91.

4. Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr fî'l-Akîdeti ve's-Şerîati ve'l-Menhec*, (Birinci Basım, Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muâsir, 1411/1991), XXII, 218.

5. Emin Işık, "Fâtır Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul:

Fâtır suresinin ictihadi ismi ise; "Melaike"dir. Bu ismi de Zemahşerî (ö. 538/1143), Sa'lebî (ö. 427/1035), Neseî (ö. 710/1310) ve Beyzâvî (ö. 685/1286) gibi müfessirlerin yanı sıra, Buhârî (ö. 869/1464) ve Tirmizî (ö. 892/1487) gibi muhaddisler de kullanmıştır.⁶ Ayrıca bu surenin ilk ayetlerinde Allah Teâlâ'nın risaletini ve emirlerini tebliğ etmeleri için melekleri kendisi ile peygamberleri arasında vasıtalar kıldığını ifade ettiği için bu sure "Melaike suresi" diye adlandırılmaktadır.⁷

1.2. Nüzülü

Surelerin Mekkî ve Medenî oluşları hakkında Hz. Peygamber'den (sas.) bir açıklama gelmemiştir. Zira onun sağlığında sahabenin böyle bir beyana ihtiyacı yoktu. O hâlde surelerin Mekkî mi yoksa Medenî mi olduğunu bilmek sahabe ve tabiinden gelen haberlere dayanacaktır. Bununla beraber surelerin Mekkî veya Medenî olduğunu gösteren alametler de yok değildir.⁸

Fâtır suresinin nüzülüyle alakalı kesin bir rivayet bulunmamakla beraber, ne zaman nazil olduğu ancak muhtevasından tahmin edilebilmektedir. Bu sure, muhtemelen Mekkeli müşriklerin şiddete başvurdukları, aynı zamanda İslam'a daveti önlemek ve Allah'ın Resul'ünü (sas.) mağlup edebilmek için, hiçbir hileden geri kalmadıkları dö-

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), XII, 240.

6. Cum'a Ali Abdulkâdir, *Meâlimu Suveri'l-Kurâni'l-Kerîm ve İthâfâtu Durerihî*, II, 92.

7. Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr fî'l-Akîdeti ve's-Şerîati ve'l-Menhec*, XXII, 218.

8. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 60-61.

nemde, yani Mekke Dönemi'nin ortalarında nazil olmuştur.¹ Süleyman Ateş ise surenin Mekke döneminde inen ilk surelerden olduğunu ifade eder.²

Âlûsî (ö. 1270/1854), İbn Abbâs ve Katâde'den nakledilen rivayetlere göre Fâtır suresinin Mekki olduğunu söyler. Ancak Hasan Basrî bu surede iki ayetin Medenî olduğunu ifade eder. Bu iki ayet şunlardır: *إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّن تَبُورَ* “Allah’ın kitabını okuyup ona uyanlar, namazı hakıyla ifa edenler ve kendilerine nasip ettiğimiz imkânlardan, gizli ve aşikâr olarak hayır yolunda harcayanlar, ziyan ihtimali olmayan bir ticaret umarlar.” (35/Fâtır, 29) *ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا* (35/Fâtır, 29) *فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بإِذْنِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ* “Sonra Biz, kitabı seçtiğimiz kullarımıza miras verdik. Kullarımızdan kimi nefesine zulmeder. Kimi muttedildir, orta yolu tutar. Kimi de Allah’ın izniyle hayırlarda öne geçer. İşte büyük lütuf budur.” (35/Fâtır, 32).³

Celal Yıldırım (ö. 1430/2009) ise surenin tamamının Mekke’de indiğini, cumhurun da aynı görüşte olduğunu ve buna muhalefet edenin olmadığını savunur.⁴

Fâtır suresinin faziletine dair sahih bir rivayet bulunmamaktadır. Ubey b. Kâ'b'dan “Melâike suresini okuyan kimseye cennetin bütün kapıları, ‘Hangi kapıdan istersen gir.’ diye seslenir.” anlamında bir hadis rivayet edilmiştir.⁵ Ancak bu hadisin de sabit olmadığı kabul edilmektedir.⁶

Bütün bu görüşler ve surenin muhtevası göz önüne alındığında şu neticeye varmak mümkündür: Fâtır suresi Mushaf’taki sıralamada otuz beşinci, iniş sırasına göre kırk üçüncü suredir.⁷ Furkân suresinden sonra, Meryem suresinden önce Mekke’de inmiştir.⁸ Ayet sayısı 45, kelime sayısı 777, harf sayısı 3130’dur.⁹ Surenin fasılları ise (ا, ب, د, ر, ز, و) harfleridir.¹⁰

1.3. Önceki Sureyle Münasebeti

Kur’an-ı Kerim’in surelerinin tertibinin tevkifi olduğunu kabul edenlere göre sureler arasında bir irtibat vardır. Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1209) gibi bazı âlimler ayetler arasındaki münasebetin yanında sureler arasında da münasebet olduğunu zikretmiş ve tefsir-

67

1. Ebû'l Âlâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, çeviren: Muhammed Han Kayani, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş, (İkinci Basım, İstanbul: İnsan Yay., 1996), IV, 541.
2. Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.), VII, 289.
3. Ebû's-Senâ Şehâbeddîn es-Seyyid Mahmûd el-Âlûsî el-Bağdâdî, *Ruhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, (Beyrut: yy., ts.), XXII, 161.
4. Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, (İzmir: Anadolu Yay., 1991), X, 4973.

5. Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, (Mektebetu ve Matbaatu Mustafâ'l-Bâbi'l-Halebî, ts.), III, 313.
6. Emin Işık, “Fâtır Sûresi”, *DİA*, XII, 241.
7. Hayrettin Karaman ve diğerleri, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, (Üçüncü Basım, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2007), IV, 445.
8. Muhammed Tâhir b. Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, (Tunus: Dâru't-Tunûsiyye, 1984), XXII, 247.
9. Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, X, 4973.
10. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Eser Neşriyat, 1979), VI, 3970; Emin Işık, “Fâtır Sûresi”, *DİA*, XII, 140.

lerinde bu münasebet çeşidine yer vermişlerdir.

Kur'an-ı Kerim'in sureleri arasında bir irtibat vardır. Zira surelerin gelişigüzel serpiştirilmiş olması bahis konusu olamaz.¹

Ayetler ve sureler çeşitli zamanlarda ve çeşitli sebeplere binaen nazil olmakla beraber, aralarında öyle bir irtibat var ki onlardan birini yerinden oynatmak mümkün değildir. Kur'an'ın icazı bu yöne de teşmil edilebilir. Belagat ve ahenk bakımından Kur'an'ın böyle bir insicama sahip olması, onun ebedî bir mucize olduğunun delilidir.²

68 Bilindiği üzere Fâtır suresi Mus-haf'taki dizilişe göre, 34. Sebe' suresinin hemen akabinde 35. sure olarak gelmektedir. Bu surenin bir önceki sure ile irtibatı şu hususta açıkça ortaya çıkmaktadır: Allah Teâlâ öncesindeki Sebe' suresinde müminlerin düşmanları olan müşriklerin helakını ve onların azapla cezalandırılacaklarını zikretmiştir. Tabii bu durumda da müminlerin kendilerine yardım eden Allah'a hamd ve şükretmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla Sebe' suresinin hemen akabinde Fâtır suresinin hamd ile başlaması müminlerin bu vazifelerini hatırlatmaktadır. İki surenin arasındaki yukarıdaki münasebetle beraber, her iki surenin de hamd ile başlamaları aralarındaki bir diğer münasebettir.³

1. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 205.

2. Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, tahrir: Ahmed b. Şa'bân b. Ahmed, (Birinci Basım, Kahire: Mektebetu's-Safâ, 1428/2006), III, 213; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 204.

3. Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf el-Endelûsî, *Tefsiru'l-Bahri'l-Muhît*, (Birinci Basım, Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye,

Suyûtî (ö. 911/1505) ise Fâtır suresiyle Sebe' suresinin münasebetini; her iki surenin de hamd ile başlamasının yanında, bu iki surenin uzunluk hususundaki uygunluklarıyla da açıklar.⁴

2. Klasik ve Çağdaş Tefsirler Çerçevesinde Surenin Muhteva Tahlili

Makalemizin bu bölümünde ele aldığımız Fâtır suresini klasik ve çağdaş tefsir metinleri ışığında incelemeye çalışacağız.⁵ Sureyi, surenin eksenini oluşturan tevhid, nübüvvet ve ahiret olmak üzere üç ana başlık hâlinde ele alacağız.

Bu çalışmada bir yönüyle Kur'an surelerinden Fâtır suresi içerik olarak incelenirken bir diğer açıdan ise söz konusu sure özelinde klasik ve çağdaş dönem müfessirleri mukayese edilmiştir. Mekkî surelerin karakteristik özellikleri Fâtır suresinde de hâkim olan bir husustur. Nitekim surede tevhid, nübüvvet ve ahiret eksenli itikadi meselelerle beraber Allah-insan ilişkisinin en temel ekseni ibadetler surenin temel konularıdır.⁶

Yukarıda belirttiğimiz gibi Fâtır suresi Mekkî olarak kabul edilmektedir. Mekkî sureler incelendiğinde bu surelerin, tevhid, şirk, nübüvvet, haşir, ada-

1413 h/1993), VII, 284.

4. Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr fî'l-Akîdeti ve's-Şerîati ve'l-Menhec*, XXII, 218.

5. Farklı kaynakları kullanmakla beraber, klasik olarak Taberî, Zemahşerî, Râzî, Kurtubî, Beydâvî, Nesefî ve İbn Kesîr; çağdaş olarak Âlûsî, Elmalılı, M. İzzet Derveze, Seyyid Kutub, İbn Aşûr, Celal Yıldırım, Vehbe Zuhaylî ve Süleyman Ateş gibi müfessirlerin tefsirlerini esas aldık.

6. Bkz. Faruk Tuncer, *Tenasüp İlmi Açısından Kur'ân Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk*, (İzmir: Işık Akademi Yay., 2010), s. 302-304.

let, cennet, cehennem, mükâfat ve ceza gibi konuları ele aldıkları görülmektedir. Bu surenin konusu da diğer Mekki surelerin konuları gibi Allah'ın birliğine davet etme, O'nun varlığına delalet eden delillerin ortaya konulması, şirkin temellerinin yıkılması, Allah'ın dinine ve İslam ahlakına sarılma, istikamet üzerine olma gibi konularıdır.¹

Muhatapları açısından Fâtır suresi başlıca iki bölüme ayrılabilir. Birinci bölümde hitap daha çok genele yapılırken, ikinci bölümde ise hitabın daha çok kâfirlere yapıldığı göze çarpmaktadır.²

2.1. Tevhid

Allah'ın bir sünneti olarak peygamberler, insanlara, dinî ve ahlaki yozlaşmanın ve toplumsal fesat ve kargaşanın olduğu zamanlarda gönderilmişlerdir. Bilindiği gibi Kur'an'ın inmeye başladığı dönem inanç, ibadet ve insanlar arası sosyal ve içtimai birtakım bozulmaların meydana geldiği bir dönemdir. Kur'an'ın ilk muhatabı olan Cahiliye Araplarının itikatları şirk unsurlarıyla kirlenmiş, Allah'ın sadece kendisine yapılmasını istediği ibadetler bu şirk unsurlarına hasr edilerek mabudluk vasfı Allah'tan başkasına verilmiş, fert ve toplum için bir güvence niteliğinde olan ahlak ilkeleri terk edilmiştir. Böyle bir ortamda inen Kur'an'ın tevhid, nübüvvet ve ahlaki ilkelere öncelik

vermesi gayet tabiidir. Nitekim Mekke Dönemi'nde inen surelerde genel manada bu konuların işlendiği görülür. Bu surelerde tevhid ilkelerini unutup körü körüne atalarını takip eden muhataplar kınanır ve daima düşünme ve araştırmaya teşvik edilir.

Fâtır suresinde de Allah'ın varlığına, birliğine hikmet ve kudretine delalet eden çeşitli deliller gözler önüne serilir. Sureye bir bütün olarak baktığımızda, Allah'ın birlik ve kudretine delalet eden ayetlerin, surenin tamamında yer aldığı müşahede edilmektedir. Tevhid ile ilgili bu ayetler sırasıyla 1-3; 12, 13, 27-28 ve 41. ayetlerdir.

Yine bu surede bütün nimetlerin temeli ve başı olan dört nimetten genişçe bahsedilmiştir. Bu nimetler ise birinci icat yani yoktan var etme;³ sonra birinci ibka yani dünyada rızık vererek yaşatma;⁴ daha sonra ikinci icat yani öldükten sonra diriltme⁵ ve ikinci ibka yani ebedi ahiret hayatıdır.⁶ Surenin başlangıcı bu birinci icat ile ilgilidir. Devamında bu icat ve ibkaların Allah'ın sonsuz kudretine delalet ettiği anlatılmaktadır.⁷

Fâtır suresinde dikkat çeken ve üzerinde en çok durulan konu hiç şüphe yok ki Allah'ın (cc.) tevhidini ispatlayan kudreti ve bu kudretinin canlı cansız bütün mahlûkat üzerindeki tezahürüdür. Surenin diğer ayetleri ağır-

1. Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr fi'l-Akîdeti ve's-Şerâti ve'l-Menhec*, XXII, 218-219.

2. Birinci bölüm: 1-35. ayetler; ikinci bölüm: 36-45. ayetlerdir. Bkz. Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs Tertîbu's-Suveri Hasebu'n-Nuzûl*, (İkinci Basım, Tunus: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1421/2000), III, 107; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, VII, 289.

3. Bkz. 35/Fâtır, 1-11.

4. Bkz. 35/Fâtır, 8-12.

5. Bkz. 35/Fâtır, 9-18.

6. Bkz. 35/Fâtır, 33-37.

7. Ebû Hasan Burhâneddîn İbrâhîm b. Ömer el-Bikâî, *Nazmu'd-Durer fi Tenasubi'l-Âyâti ve's-Suver*, (Birinci Basım, Kahire: Mekketu İbni Teymiyye, 1400/1980), XVI, 1.

lıklı olarak birinci ayetin tefsiri niteliğinde olup esas gaye Allah'ın varlığına, birliğine, O'nun eşsiz yaratıcı kudretine delalet eden kevnî alametlerini tanıtmaktır.¹

Surede öncelikle bu kudrete, hilkatteki farklılıklarla işaret edilmekte ve bu farklılıklar enfüsi ve afaki delillerle ortaya konulmaktadır. Surenin başında "hamd" in Allah'a mahsus olduğu beyan edildikten sonra, ikinci ayette Allah'ın insanlara gönderdiği rahmeti alıkoyup tutacak hiçbir kuvvetin bulunmadığı, Allah'ın rahmetini kesmesi hâlinde de kimsenin o rahmeti gönderecek kuvveti bulamayacağı beyan edilmektedir.²

Rızık veren tek varlık olması, ölmüş toprağa can verip yer ve göğü tahripten koruması, gece ve gündüzü hiç aksatmadan ardı ardına getirmesi, topraktan verdiği nimetlerinin yanında denizlerden de birçok nimet vermesi onun kudretinin bir başka tezahürüdür. Kullarına ihsan ettiği bütün bu nimetlerinin yanında onlarla kıyaslanamayacak zenginliği ve bunun karşısında mahlûkatın atın hayatlarını sürdürbilmesi için ona olan ihtiyaçları, onun kudret ve tevhidinin ayrı bir yönüdür.³

10. ayette mutlak izzetin asıl sahibine dikkat çekilerek salih amel ve güzel sözün üstünlüğüne vurgu yapılır. Mü-

minlere kötülük yapmak için tuzak kurran kimselere verilecek şiddetli bir azaptan bahsedilerek tuzaklarının boşa çıkacağı dile getirilir.⁴

15-17. ayetlerde insanların Allah'a muhtaç olduklarına, Allah'ın ise hiçbir şeye ihtiyacı olmadığına, dilediği takdirde bütün insanları ortadan kaldırarak onların yerlerine başka varlıklar yaratabileceğine vurgu yapılarak Allah'ın yüceliği gözler önüne serilir.⁵

19-22. ayetlerde kör ile görenin, karanlıklarla aydınlığın, gölge ile sıcağın ve dirilerle ölülerin bir olmadığı örnekleri üzerinden gidilerek kâfirle müminin farkları temsili bir üslupla aktarılmaktadır. Bu açıdan insanlar, yeteneklerini gerçeklere karşı açık tutanlar ve kapalı bulunduranlar olmak üzere iki gruba ayrılır. Birinci grup manevî hayatını sürdüren ve 'kalp gözü gören' zümredir; ikinci grup ise ölümler ve körler gibidir. Bu psikolojik ve sosyal realite içinde peygamber sadece bir uyarıcı ve bir müjdeleyici durumundadır.⁶

1. Emin Işık, "Fâtır Sûresi", *DİA*, XII, 240.

2. ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, III, 298; Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, ts., XIV, 321. el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, XXII, 164-165.

3. Bkz. 35/Fâtır, 1-3, 9, 12-17, 27-28, 41, 44. ayetler.

4. el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIV, 328-329; Seyyid Kutub, *fî Zilâli'l-Kur'ân*, (Dördüncü Basım, Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, ts.), VI, 682.

5. Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, (İkinci Basım, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1417/ 1997), IX, 229; Mevdûdî, *Tefîmu'l-Kur'ân*, IV, 493; Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, (Mektebetu'l-Buhûs ve Dirâsât, ts.), IV/416; el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, XXII, 184; Suat Yıldırım, *Kur'ân'da Ulûhiyet*, (Birinci Basım, İstanbul: Kayıhan Yay., 1997), s. 205-206.

6. Ebû'l-Fidâ İmâduddîn İsmâil b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1413/1993), III, 560; Seyyid Kutub, *fî Zilâli'l-Kur'ân*, VI, 693-694; Emin Işık, "Fâtır Sûresi", *DİA*, XII, 241.

Surenin, 28. ayetinde Allah'ın insanlara ve diğer canlılara verdiği nimetlere işaret buyrulmaktadır. Gökten indirilen su ile değişik renklerde meyveler bitirildiği, dağların çeşitli renkli tabakalar hâlinde yaratıldığı, farklı renklerde hayvanların var edildiği ve Allah'ın çok affedici olduğu ve şükrün karşılığını bolca verdiği beyan edilmektedir.¹ Allah'ın yarattığı tabiatı dikkatli bir şekilde inceleyenlerin O'nu layıkıyla tanıyıp tazim edecekleri, bir sonuç hâlinde bildirilir. 14 ve 40. ayetlerde Allah'ın kudretine karşın şeriklerin acziyeti dile getirilerek şirk çürütülür.²

Genel olarak Mekkî surelerin itikadi meseleleri kapsamı ve bu meselelerin de ictihada kapalı olması ilim ehline zikredilen bir husustur. Mekkî olan Fâtır suresinde de akide ile ilgili konular ağırlıklı olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla gerek klasik gerekse çağdaş tefsirlerde bu konularla ilgili çok fazla farklılık bulunmamaktadır. Yukarıda muhtevasını kısaca vermeye çalıştığımız tevhid eksenli konularda klasik ve çağdaş müfessirlerin yorumları birbirine benzemekte ve uyum arz etmektedir.³

Ancak surede tevhidle ilgili konularda tefsirler arasında bazı farklılıklar da göze çarpmaktadır. Bu konuda aşağıda

1. Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, VI, 128-129.

2. Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, IX, 244-245; Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, VI, 688.

3. Bu konudaki ayetlerin klasik ve çağdaş tefsirlerdeki yorumları için bkz. Hüseyin Kocadağ, *Klasik ve Çağdaş Tefsir Metinleri Işığında Fâtır Sûresinin Tefsiri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE, 2015), s. 1-177.

vereceğimiz birkaç örnek meseleye ışık tutacaktır.

Surenin insanın yaratılış safhalarından bahsedilen 11. ayetinde, onun topraktan mı yoksa sudan mı yaratılmış olduğuyula ilgili konu, gerek klasik gerekse modern tefsirlerde insanların hepsinin meniden; meninin gıdalardan; gıdaların ise netice itibarıyla toprak ve sudan yaratıldığı belirtilmektedir.⁴

Bunun yanında Elmalılı Hamdi Yazır (1361/1942), ayetteki, "Allah sizi bir topraktan yarattı." kısmını, maymundan yaratıldıklarını iddia edip, Darwinizmi savunanlara bir reddiye olarak getirmektedir.⁵

Bu ayetin devamındaki "Sonra erkekli-dişili çiftlere dönüştürdü." kısmıyla alakalı klasik müfessirler, "Allah sizi daha cenin evresinde erkekli-dişili çiftlere dönüştürdü." şeklinde anlarken, yakın dönem müfessirlerinden Seyyid Kutub (ö. 1386/1966), "O sizi doğumunuzdan sonraki aşamada birbiri ile evlenen erkek ve dişi çiftler hâline getirdi." şeklinde yorumlamıştır.⁶

Ayrıca "Allah sizi çiftler şeklinde meydana getirdi." ayeti ile ilgili olarak Celal Yıldırım (ö. 1430/2009), plansız, programsız, hesapsız ve kitapsız hiçbir şeyin yaratılmadığını, büyük savaşlarda erkek sayısının azalması ve kadın sayısının birkaç kat fazlalık arz etmesinin sosyologları ve devlet adamlarını endişelendirdiğini, hâlbuki kâinatta mutlak bir denge ve düzenleme kanununun hâkim olduğunu, sonuçta çeyrek asır bile geç-

4. Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, IX, 226; Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, X, 4986.

5. Elmalılı, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, VI, 3980.

6. Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, VI, 683.

meden bu anormal farklılığın kendiliğinden, yani ilahî denge kanunu gereği ortadan kalktığını ve erkekle kadın arasındaki sayısal durumun normale döndüğünü belirtmektedir.¹

Klasik tefsirlerde değinilmediği hâlde S. Kutub: “Ayetteki ‘dişi’ kavramı sadece insan dişilerini değil, bütün hayvan, kuş, balık, sürüngen ve böcek türlerinin dişilerini de içerir. Hatta bunlar dışında kalan, bildiğimiz ve bilmediğimiz bütün canlı türlerinin dişileri de bu kavramın şemsiyesi altındadır. Yeter ki gebe kalan ve doğuran bir canlı türü olsun. Yumurtlayan canlılar da bu hesaba girer. Çünkü yumurta da bir tür ‘doğrulmuş’ yavrudur; sadece gelişmesini anasının vücudunda tamamlamadan, yumurta hâlinde dışarıya çıkar ve gelişmesinin geri kalan bölümünü anasının vücudu dışında sürdürür.” demektedir.²

Yine aynı ayetteki ömürlerin uzayıp kısılmasıyla alakalı konuyu klasik müfessirler Allah’ın takdiri ve sadaka-i cariye açısından ele almışlardır.³ S. Kutub ise burada uzun ve kısa ömür kavramlarını bereketle izah ederek zamanın değerlendirilip değerlendirilmemesine vurgu yapmıştır.⁴

12. ayette tatlı ve tuzlu suların farklı oluşları ve birbirine karışmamaları i-

1. Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, X, 4986-4987.
2. Seyyid Kutub, *fi Zilâli’l-Kur’ân*, VI, 683.
3. Bkz. Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kurân*, (Beirut: Dâru’l-Fikr, 1415/1995), XII, 146-147; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, III, 558; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XIV, 333; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki’t-Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvîl fi Vucûhi’t-Te’vîl*, III, 303.
4. Seyyid Kutub, *fi Zilâli’l-Kur’ân*, VI, 684.

man ve küfre benzetilerek bu sulardan elde edilen nimetlerden klasik tefsirlerde uzun bir şekilde bahsedilirken,⁵ çağdaş müfessirler bu ayeti bilimsel tefsir yaparak daha farklı bir şekilde açıklamışlardır.⁶ Mesela Seyyid Kutub bu ayette geçen suların birbirlerinden farklı olarak yaratılmalarını, belirli bir amaç ve planın sonucu olarak izah eder. Yüzyıllardır yerden fışkıran gazlar havaya yükselir. Bunların çoğu zehirli- dir. Buna rağmen hava (atmosfer) yine de kirlenmemiş olarak kalır. İnsanın yaşaması için elverişli olan gaz oranlarının dengesi değişmez. Bu büyük dengeyi sağlayan mekanizma denizleri ve okyanusları kaplayan engin sulardır. Hayat, besin maddeleri, yağmurlar, ılımlı iklim ve son olarak insan, varlıklarını bu uçsuz bucaksız su kütesine borçludur, diyerek suların niçin farklı türde yaratıldıklarını bilimsel olarak tefsir eder.⁷

Yine surenin 27 ve 28. ayetlerinde geçen bitki, dağ ve insanlardaki farklılıkları klasik müfessirler genellikle coğrafi, bölgesel, iklimsel ve fitri farklılıklara bağlamışlardır.⁸ Bunlardan farklı

5. et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kurân*, XII, 148; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki’t-Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvîl fi Vucûhi’t-Te’vîl*, III, 304; Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, IX, 227-228; el-Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, IV, 414.
6. Seyyid Kutub, *fi Zilâli’l-Kur’ân*, VI, 685-686; Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, X, 4989.
7. Seyyid Kutub, *fi Zilâli’l-Kur’ân*, VI, 685-686. Ayrıca Celal Yıldırım, denizlerin ve bazı göllerin sularının tatlı ve tuzlu oluş sebeplerini bilimsel araştırmaları nazara vererek açıklamaktadır. Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, X, 4989.
8. Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, IX, 235-236; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, III, 561; Muhammed Tâhir b. Âşûr, *Tefsîru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXII, 303.

olarak Süleyman Ateş, insanların fiziksel farklılıklarının yanı sıra, onların manevi bazı farklılıklarına da değinmiştir: “İnsanlardan kiminin rengi beyaz, kiminin kırmızı kiminin de siyahtır. Bu genel vasıflar içinde her insan ve her yaratık ötekinden başkadır. Hiçbiri ötekinin aynısı değildir. İnsanlar birbirlerinden âlimlik, cahillik, anlayışlılık ve anlayışsızlık yönleriyle ayrılırlar.”¹

“Gerçek şu ki: Göklere ve yeri yok olmaktan koruyan, Yüce Allah'tır. Şayet onlar yıkılacak olursa onları Allah'tan başka kimse tutamaz. Doğrusu O Halim'dir, Gafûr'dur.” şeklindeki surenin 41. ayetinden maksat, klasik tefsirlerde daha çok Allah'ın kudreti ve insanlara olan merhametiyle açıklanırken;² bu ayet, çağdaş tefsirlerde yer çekimi kanununa ve dünyanın da kendisi dışındaki güneş, ay ve özel yörüngelerinde yüzen diğer gezegen ve yıldızlar gibi boşlukta yüzen bir küre olduğuna işaret etmektedir, şeklinde bilimsel olarak yorumlanmıştır.³

2.2. Nübüvvet

Fâtır suresinin ele aldığı ana konulardan bir diğeri ise nübüvvetir. Zira

1. Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, VII, 302.
2. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kurân*, XII/173; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fi Vucûhi't-Te'vîl*, III, 312; Ebû'l-Berakât Abdullâh b. Mahmûd en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl Hakâiku't-Te'vîl*, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî, 1408/1988), III, 343; Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, IX, 245.
3. Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr fi'l-Akideti ve's-Şerîati ve'l-Menhec*, XXII, 278; Muhammed Tâhir b. Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXII, 327; Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, X, 5017.

tek olan Allah'ın emir ve nehiyelerini insanlara ulaştıracak müessese, nübüvvet müessesesidir. Bu bağlamda Fâtır suresinde Allah (cc.) peygamberlerin vazifelerinin kapsamını belirler. Onları karşılaşılabilecekleri problemlere karşı uyarır ve peygamberi teselli eder. Nihayet nübüvveti inkâr edip yalanlayanların kötü akıbetlerinden haber verir.⁴

Her ne kadar insanın aklıyla Allah'ı bulabilme imkânı olsa da Allah rahmetiyle muamele ederek insanlara peygamberler göndermiştir. Zira kulun kendisini uyaran ve bilgilendiren bir elçi olmadan ibadet ve yükümlülüklerinin sınır ve keyfiyetini bilebilmesi mümkün değildir. Bu açıdan imanının şartlarından önemli bir esas olan *peygamberlere iman* Kur'an'da geniş bir yer tutmuştur. Biz burada Fâtır suresi özelinde bu konuyla ilgili ayetlerin müfessirler tarafından nasıl yorumlandığına kısaca temas edeceğiz.

23 ve 24. ayetlerde, kendisine ilahî mesajı bütün insanlığa ulaştırma gibi ağır bir görev yüklenmiş ve yakın çevresindeki birçok insanın şirk batağından çıkmamak için direndiklerini gördüğü için ruhen daralmış bulunan Resul-i Ekrem teselli edilmekte, onun insanları uyarmakla görevli olduğu ve herkesi imana getirmek gibi bir vazifesinin bulunmadığı bildirilmekte, önceki peygamberlerin durumları hatırlatılarak maneviyatını yüksek tutması istenmektedir.⁵

Cenab-ı Hak 23. ayette, “Sen sa-

4. Bkz. 35/Fâtır, 4, 8, 18, 23-26 ve 42. ayetler.
5. Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, IX, 234; Hayrettin Karaman ve diğerleri, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV, 462.

dece uyarıcı bir peygambersin.” bu-
yurmuş hemen akabindeki 24. ayette,
“Şüphesiz ki biz seni, müjdecî ve uya-
rıcı olarak hidayetle yolladık.” buyura-
rak, peygamberin kendi başına bir nezir
olmadığını, bilakis onun, ancak Allah’ın
müsaadesi ile bir uyarıcı olduğunu be-
yan buyurmuştur.¹ Yani sen uyarıp
korkutan bir resul’sün. Sana düşen an-
cak tebliğdir. Hidayete iletmek gibi bir
imkânın yoktur. Hidayet ancak şanı yü-
ce ve mübarek olan Allah’ın elindedir.²

Cenâb-ı Hak burada hidayet ko-
nusunda, kendisiyle peygamberi a-
rasındaki sınırı belirledikten sonra,
Peygamber’in (sas.) iki ana görevi-
ni açıklamaktadır: Bunlardan birinci-
si iman edip iyi ve yararlı amellerde bu-
lunan müminleri rahmet, gufran, cen-
net ve rıdvan ile müjdelemek; ikincisi i-
se inkâr ve azgınlığı seçip İblis’in fısıltı-
larına kulak verenleri, tuttukları yo-
lun mutlak felakete gittiğinden ve ahi-
rette ilahî adaletin tecellisinden haber-
dar etmektir.³

Burada üzerinde durulan bir diğer
nokta da Allah’ın (cc.) hiçbir ümmeti
uyarıcısız bırakmamış olmasıdır. Zira a-
yetin son kısmı buna işaret etmektedir.
Allah (cc) Hz. Âdem’den (as.) itibaren
insanlara her dönemde uyarıcı gönder-
miş ve onların her türlü mazeret ve i-
tiraz gerekçelerini ellerinden almıştır.⁴

1. Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, IX, 234.

2. el-Kurtubî, *el-Câmi’li-Ahkâmî’l-Kur’ân*, XIV, 340.

3. Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, X, 5002.

4. Bu konu ile ilgili ayetler: “Evvelki toplumların her birine uyarıcı gönderdik.” (15/Hicr, 10), “Biz her millete bir peygamber gönderdik.” (16/Nahl, 36), “Biz uyarıcı gönderme-

Ayrıca bu ayet, her topluma ayrı ayrı nebinin gönderileceği anlamına gelmez. Gönderilen peygamberin öğretilerinin devam ettiği ve korunduğu zamana kadar yeni bir nebi göndermeye ihtiyaç olmadığı gibi her asır için ayrı bir nebi gönderilmesi de gerekmemektedir.⁵

Buna göre peygamber sadece bir uyarıcıdır. Onun insan olarak gücü bu sınırdadır. O ne mezarlıktaki ölüle-
re ne de ölü kalplerle yaşadıkları için, mezardakilerden farksız olanlara sesini işittiremez.⁶

Bu ayetin devamında peygamberle-
rin vazifelerine dikkat çekildikten son-
ra tebliğ kendilerine ulaştığında bu teb-
liğin fayda verdiği insanların özellikle-
rinden bahsedilmektedir.

Allah (cc.) Hz. Peygamber’i (sas.)
âlemlere rahmet olarak göndermiş ve
kendisinin indirdiği hakikatleri insanla-
ra tebliğ edip, bildirmesini emretmiştir.
Hz. Peygamber (sas.) de en yakınların-
dan başlayarak Rabbinden aldığı emir-
leri tüm ümmete ulaştırmıştır. Ancak
bu vazifeyi eda ederken, Kur’an’ın da
bildirdiği gibi zaman zaman kalbi mü-
hürlü, vicdan ve insafı tükenmiş grup-
larla da karşılaşmıştır. Allah (cc.) bu
surenin 18. ayetinde kalbi mühürlü ol-
mayıp tebliğ edilen hakikatlere açık o-
lan zümrenin niteliklerini özelde Hz.
Peygamber’e umumen de bizlere haber
vermiştir.

Peygamberlerin getirdiği ayetlerden
ancak azabı görmedikleri hâlde insan-
lardan uzak, yapayalnız olduklarında

diğimiz hiçbir kasabayı mahvetmedik.” (26/
Şuarâ, 208).

5. Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, IV, 497.

6. Seyyid Kutub, *fi Zilâli’l-Kur’ân*, VI, 694.

Rablerinin azabından korkan, Allah'ın kendilerine emrettiği hususları yerine getiren, üzerlerine farz olan namazı usulüne riayet ederek ve namazdan alıkoyacak şeylerden uzaklaşarak en kâmil ve meşru şekilde eda eden kimse-ler öğüt alırlar.¹

Bu ayetten anlaşıldığı kadarıyla daha çok şu iki önemli sıfatı kendinde taşıyan müminleri uyarmak müspet sonuç verir: “Gaybe inanıp Rablerinden saygı ile korkanlar ve namazı vakitlerinde yerine getirenler.”²

İbn Âşûr (ö. 1393/1973) bu ayet-i kerimeyi genel yorumlardan farklı olarak “Hz. Peygamber'in uyaracağı kişilerin zikredilmesi, bizzat sadece uyarılması gerekenler açısından değil de yardığında fayda veren ve onu tasdik eden kişiler açısından değerlendirilmelidir. Nitekim Efendimiz, hayatı ve daveti boyunca müşriklerle ilgilenmiş ve onları uyarmıştır.” şeklinde izah etmiştir.³

31 ve 32. ayet ile Kur'an'ın vahyedilmesi, Kur'an'ın miras bırakıldığı üç grup ve bunların özelliklerinden haber verilmektedir.⁴

Surenin konuyla alakalı 42 ve 43. ayetlerinde Araplardaki son peygamber beklentisi ve bu peygambere karşı tavırlarına dikkat çekilmiştir. Fet-

ret Dönemi'nin yaşandığı bir devirde, başta Mekkeliler olmak üzere Arap Yarımadası'nda bulunan halk bir kurtarıcı bekliyordu. Şayet böyle bir lütfeye layık görülürlerse diğer milletlerden çok daha anlayışlı olacaklarını, peygambere uyup doğru yolda yürümekte ileri geçeceklerini söylüyorlardı. Ne var ki Cenab-ı Hak, beklenen son peygamberi bu yarımada Mekke vadisinde yaşayan Kureyş Kabilesi'nden seçip çıkarınca, Arapların, yaşaya geldikleri kabile hayatı gereği kıskançlık, kibir ve inatçılık duyguları ağır basmıştır. O peygambere uyup bağlanacakları yerde karşısına kinle, haset ve düşmanlıkla çıkmışlar ve ona uymayı gururlarına yedirememiş ve nübüvvetini inkâr etmişlerdir.⁵

İnsanoğlu dünyaya ayak bastığı andan itibaren hak ile batılın sürtüşme ve tartışması da başlamıştır ve kıyamete kadar devam edecektir.⁶ Tarih boyunca peygamberler yalanlanmış ve eziyete maruz kalmışlardır.⁷ Ancak karşılaş-tıkları bu eziyetler peygamberlerin ümmetlerine olan merhametlerinden dolayı onları vazifelerinden alıkoymamıştır.

Hz. Peygamber'in ümmetine olan rahmetine ve onların hidayetlerine olan azmine Kur'an-ı Kerim'de yer yer değinilmektedir. Hz. Peygamber'in insanla-

1. Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr fi'l-Akîdeti ve's-Şerîati ve'l-Menhec*, XXII, 250-251.

2. Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, X, 4995-4996.

3. Muhammed Tâhir b. Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXII, 290; Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr eş-Şinkîti, *Edvâu'l-Beyân fi İzâhi'l-Kur'ân*, (1403/1983), VI, 642.

4. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kurân*, XII, 164; Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, IX, 238.

5. Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, IX, 246; el-Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIV, 358; Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs Tertîbu's-Suveri Hasebu'n-Nuzûl*, III, 136.

6. Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, X, 4978.

7. Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı Meal-Tefsir*, çeviren: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, (Birinci Basım. İstanbul: İşaret Yayınları, 1421/2000), s. 887.

rın sapıklık ve inkârları karşısında derinden üzülmeye son derece normaldir. Bu sebeple Kur'an'ın farklı surelerinde Peygamberimiz ve diğer peygamberlerin teselli edildikleri görülmektedir. Yine bu surenin 4, 8, 25 ve 26. ayetlerinde Hz. Peygamber müşriklerin inkârları karşısında teselli edilmektedir.

8. ayette çok ve az için kullanılabilen ve mastar olan حسرة (*hasratün*) kelimesinin müfredi değil de çoğulu olan حسرات (*hasarât*) kelimesi kullanılmıştır. Âlûsî (ö. 1270/1854) ve İbn Âşûr (ö. 1393/1973) bu kullanımı, Hz. Peygamber'in üzüntü ve kederinin büyüklüğüne, bu üzüntüye sebep olan kişilerin sayısı ve çirkin fiillerinin çokluğuna delalet etmesi içindir, şeklinde açıklamışlardır.¹

76

Bu ayetlerle Allah Teâlâ, kavminin küfür üzerinde ısrar etmelerine üzülmelerinden dolayı resulünü teselli etmektedir. Yani onların iman etmemeleri, küfürde ısrar etmeleri ve dalalet üzerine devam etmeleri sebebiyle nefsinin helak etmemesini istemektedir.² Bu mesele, yani hidayet ve sapıklık meselesi, insanoğlunun yetki alanına giren işlerden değildir. Bu insan, isterse peygamber olsun durum yine aynıdır. Bütün kalpler Yüce Allah'ın elindedir. Allah Teâlâ bu gerçeği vurgulamakla Hz. Peygamber'i (sas.) teselli edip, yüreğine su serpmektedir.³

Râzî (ö. 606/1209) bu ayetin tef-

1. el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, XXII, 170; Muhammed Tâhir b. Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXII, 266.

2. Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr fî'l-Akîdeti ve's-Şerîati ve'l-Menhec*, XXII, 231-132.

3. Seyyid Kutub, *fî Zilâli'l-Kur'ân*, VI, 105.

sinde diğer müfessirlerden farklı olarak Efendimizin durumunu iki açıdan değerlendirmiştir. Peygamber'in kederi eğer onlardaki sapıklıktan dolayı ise Cenab-ı Hak, kendisinin onların yaptıkları her şeyi bildiğini; onların iman ve ihsanda bulunmalarını dilemesi hâlinde de onları sapıklıklarından vazgeçirebileceğini; yok eğer Peygamber'in hüznü, onların kendisine yaptığı eziyetlerden dolayı ise yine Allah'ın onların yaptıkları şeyleri bildiğini ve onlara amellerine göre mukabelede bulunacağını beyan etmiştir.⁴

Aynı şekilde 25 ve 26. ayet-i kerimelerde de Allah Teâlâ Resulullah'ı teselli etmekte, kavminin kendisini yalanlamasına karşı Resulullah'ın maneviyatını yükseltmektedir. Zira Hakk'a karşı çıkmak eskiden beri süregelen bir davranıştır ve Hakk'a karşı çıkanların cezalandırılması da Allah'ın bir kanunudur.⁵

Tevhid ve nübüvvet bütün ilahî dinlerin temel prensiplerinden olduğu gibi, Kur'an'ın da ana mevzularındandır. Bu temel prensiplerden ikincisinin varlığı ve selameti, birincisinin yani tevhid akidesinin yerleşmesine bağlıdır. Ancak tevhidi de yerleştirme görevi netice itibariyle peygamberlere aittir.

Makalemizin bu kısmında suredeki nübüvvet ile bağlantılı ayetleri ele aldık. Bu konu etrafında klasik ve çağdaş dönem müfessirleri arasında yukarıda işaret ettiğimiz bir kaç fark dışında dikkate değer bir farklılık müşahade etmedik.

4. Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, IX, 224.

5. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kurân*, XII, 156.

2.3. Ahiret

Mekkî sureler genel özellikleri itibarıyla haşirle ilgili konuları da ihtiva ederler. Bu durum Fâtır suresinde de görülmektedir.

Surenin 5. ayetinde insanlara Allah'ın vaaadinin gerçekliği bildirilip, dünya hayatı ve şeytana aldanmamaları konusunda uyarılarda bulunulur.¹ Bu ayetle ilgili yorumlarında klasik tefsirler genellikle dünyadan sakındırıp daha çok ahirete yönlendirirlerken M. İzzet Derveze (ö. 1404/1984) ve Süleyman Ateş, “Kur'an, dünya için çalışmayı, kazanmayı, fakat dünyayı temel gaye edinmemeyi öğütler. Dünyanın geçici olduğunu bilerek dünya tutkusunu kalbe yerleştirmemek, ahiretin sürekli olduğunu düşünüp onu kazanmaya çalışmak gerekir. Ahiret de dünyada kazanılır. Huzur ile ibadet etmek için insanın zorunlu ihtiyaçlarının karşılanması gerekir. Başkasına muhtaç olmamak için çalışıp kazanmalı; fakat dünyanın bir gaye değil, ahiretin aracı olduğunu bilmeli, gönlüne dünya sevgisi değil, Allah sevgisini ve ahiret endişesini yerleştirmelidir.” demektedirler.²

Zira 6. ayette şeytanın insan için amansız bir düşman olduğu hatırlatılarak insanların da onu düşman edinmeleri gerektiği ifade edilmektedir. Sure daha sonra 7. ayette müminlerin mükâfatı ile kâfirlerin cezasını zikretmekte, her

iki grubun akıbetini ve Kıyamet Günü kendileri için hazırlanan durumu tasvir etmektedir.³

Fâtır suresi 3. ayette geçtiği üzere her şeyin yönetim ve idaresi mutlak güç sahibi Allah'a aittir. 9. ayette de Allah'ın yegâne güç sahibi olduğu vurgulanarak ölü toprağı yeşertmesi, vefatından sonra insanların da aynı şekilde haşredileceğine delil olarak getirilmektedir.⁴

Daha sonra ahiret ile bağlantılı olarak adalet konusuna temas edilmektedir. 18. ayetinde “Hiç kimse bir başkasının günahını yüklenmez.” ifadesinde suçların bireyselliği ilkesine değinilmiş kıyamet gününde akraba dahi olsa hiç kimsenin başkasına yardım edemeyecek durumda olacağı hatırlatılarak insanlar amellerine dikkat etmeleri konusunda uyarılmışlardır. Batı dünyası cezaların şahsiliği ilkesine ancak yakın zamanlarda ulaşabilmiştir. Buna karşılık, birçok ayette, değişik vesilelerle ifade edilen bu esas, ilk dönemlerden itibaren İslam âlimlerinin hukuk tefekkürünü etkilemiştir.⁵ İslam hukukçuları, bunun dünya hayatındaki suçlar hakkında da geçerli olduğu sonucunu çıkarmış ve

1. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kurân*, XII, 140; Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, IX, 223; el-Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIV, 322-323.

2. Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs Tertîbu's-Suveri Hasebu'n-Nuzûl*, III, 110; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, VII, 292.

3. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kurân*, XII, 141; en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl Hakâiku't-Te'vîl*, III, 334; Muhammed Tâhir b. Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXII, 263; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr fî'l-Akâdeti ve's-Şerîati ve'l-Menhec*, XXII, 230.

4. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kurân*, XII, 143; Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, IX, 225; Seyyid Kutub, *fî Zilâli'l-Kur'ân*, VI, 111.

5. el-Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIV, 359-360; Hayrettin Karaman ve diğerleri, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV, 459.

böylece diğer milletlerin asırlar sonra vardıkları 'Suçların Şahsiliği' prensibini İslam hukukunun bir prensibi olarak belirlemişlerdir. Günümüz modern hukukunda böyle bir kural olmakla birlikte çoğu zaman yönetimlerin buna aldırış etmedikleri de bir gerçektir.¹

29 ve 30. ayetlerde Allah'ın kitabını okuyup ona uyanların, namazı hakkıyla ifa edenlerin ve kendilerine nasip edilen imkânlardan, gizli ve aşikâr olarak hayır yolunda harcayanların, ziyan ihtimali olmayan bir ticaret umabileceklere ve Allah'ın onlara mükâfatlarını tam olarak vereceğinden bahsedilir.

Surenin 33-39. ayetlerinde ahiret konusu tekrar ele alınarak imanın mükâfatının, inkârın ise cezasının görüleceği cennet ve cehennem sakinlerinin hâlleriyle alakalı malumat verilerek insanlar uyarılır.² Ayrıca Seyyid Kutub, 34. ayette cenneti anlatmak için seçilen kelimelerin de anlamlı olduğunu şöyle ifade eder: "Bu ayetlerin yansıttıkları hava; konfor, huzur ve mutluluk havasıdır. Kullanılan seçme sözcüklerin melodileri ve mesajları bu cana yakın, sıcak, rahmet saçıcı hava ile yüklüdür ve metnin anlamı ile ahenkli bir bütün o-

luşturmaktadır. Öyle ki, 'üzüntü' anlamına gelen 'hazen' sözcüğünün bile yumuşak okunan kalıbı seçilmiş, 'hüzn' biçimindeki sert okunuşlu ve gırtlaklı tırmalayıcı kalıbından kaçınılmıştır. Bu arada cennet 'istikrar yurdu'dur; 'yorgunluk' ile 'bıkkınlık' cennetliklere ilişmemektedir. Kısacası ayette kullanılan tüm sözcüklerin melodisi yumuşak, tatlı ve sessiz akışlıdır." diyerek Kur'an'ın manaları anlatmak için seçtiği kelimelerin fonetiğinin de Kur'an'ın mucizeliğine bir delil olduğuna vurgu yapar.³

43 ve 44. ayetlerde kötü tuzak ve planların onu kuranlara döneceği hususuna değinilerek insanlar helak olmuş geçmiş milletlerin feci akıbetlerinden sakındırılır. Bütün bu gerçekler, bazı misallerle somut bir hâle getirilir. Vahye kulak verip ahirete hazırlananları bekleyen mutluluk ile hakkı inkâr eden kâfirleri bekleyen kötü akıbet hatırlatılır.⁴ Surenin son ayetinde ise insanların çoğunun nankörlüğüne rağmen Allah'ın onlara mühlet verdiği belirtilir.⁵

Sonuç

Mekke'de indirilmiş olup 45 ayeten oluşan Fâtır suresi ismini, Allah Teâlâ'nın yaratıcılığını bildiren ve ilk ayette geçen Fâtır kelimesinden almıştır. Kur'an-ı Kerim'de hamd ile başlayan bu

1. M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2012), IV, 246; Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'an*, VI, 692.

2. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kurân*, XII, 168-169; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvîl fi Vucûhi't-Te'vîl*, III, 310; Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, IX, 240; el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, XIV, 350; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 565; el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, XXII, 201; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, IV, 503; Muhammed Tâhir b. Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXII, 318.

3. Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'an*, VI, 701.

4. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, XII, 175; Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, IX, 247; el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, XIV, 359-360; Muhammed Tâhir b. Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXII, 335.

5. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, XII, 177; Elmalılı, *Hak Dîni Kur'an Dili*, VI, 4001.

son sure, içerisindeki birçok ayetle insanlara niçin hamdetmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır. Zira ilk ayetinden itibaren insanlara vermiş olduğu pek çok nimete dikkat çekerek lam-ı ta'rif ile 'hamd'i kendisine has kılmasının gerekçelerini beyan etmiştir. Nitekim son ayetteki insanları işledikleri günahlar yüzünden hemen cezalandırmaması bile başlı başına bir şükür sebebidir.

Bu surede Allah'ın varlığına, birliğine, hikmet ve kudretine delalet eden birçok afaki ve enfüsi delilin yoğun bir şekilde gözler önüne serildiği görülür. Allah'ın tevhid ve kudretiyle ilgili ayetler surenin her bölümüne serpiştirilerek insanlara her an Allah'ın azameti hatırlatılmak istenmiştir. Aynı zamanda nübüvvet konusu geniş bir şekilde incelenmiş gaybın bir konusu olan öldükten sonraki ahiret hayatı da surenin eksenini oluşturan konulardan olmuştur.

Surede Allah'ın yarattığı tabiatı iyi inceleyenlerin O'nu layıkıyla tanıyıp tazim edecekleri bir sonuç hâlinde bildirilir. Şirk çürütülür. Bu gerçekler bazı meseller aracılığı ile de müşahhas hâle getirilir.

Bunların yanı sıra suçların bireyselliği gibi evrensel bir ilkenin daha o zamandan ortaya konulmuş olması, toplu infazların yapıldığı yakın dönem göz önüne alındığında, Kur'an'ın icazına sosyolojik bir delil sayılabilir.

Surenin muhtevasını kısaca özetledikten sonra özellikle klasik ve çağdaş tefsirler arasında dikkatimizi çeken farkları şu şekilde sıralayabiliriz:

Klasik tefsirlerde dil, belagat ve kıraat inceliklerinden faydalanıp yorumlar ortaya konulurken, çağdaş tefsirler-

de bu yöne fazla ağırlık verilmediği dikkat çekmektedir.

Klasik tefsirlerle çağdaş tefsirler arasındaki bir diğer fark ise klasik tefsirlerde melekler ve yaratılışları gibi bazı itikadi konularda ayrıntıya girildiği görülürken, modern tefsirler bu konulara daha ihtiyatlı yaklaşım zahire bakarak yorum yapmamayı tercih etmiştir.

Genellikle klasik tefsirler konulara ellerindeki rivayetleri esas alarak daha özel bir açıdan bakarken, çağdaş müfessirler ise yaşadıkları dönemin de etkisiyle konulara daha genel bakarak farklı açılardan ele almak suretiyle daha orijinal yorumlar yapmaktadır.

Aynı şekilde bilimlerin gelişmesine paralel olarak bu bilgilerden etkilenen çağdaş müfessirlerin görüşlerinin bu tefsirlere yansıdığı görülmektedir.

79

Abstract

Examination of Surah al-Fatir under the light of classical and modern Tafsir texts

According to the ranking of the Qur'an, last surah which began with "Hamd" is surah al-Fatir and it is a Meccan surah. This Meccan surah has addressed monotheism, prophethood, resurrection, polytheism, heaven, hell, punishment and reward in detail. One of the common issues of this surah is monotheism and the power of manifestation as an evidence of monotheism. The other two topics that are discussed extensively in the surah are the issue of prophethood and the Hereafter. In this article, surah of Fatir is discussed in terms of naming, revelation and relations with previous surah, firstly. Then, the surah was evaluated with content analysis in the light of classical and contemporary exegesis texts.

Key Words: Surah Fatir, Exegesis, Meccan, Monotheism, Prophethood, Hereafter

Kaynakça

- Abdulkâdir, Ali Cuma, *Meâlimu Suveri'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İthâfâtü Durerihî*. 2. Basım, Kahire 1428/2007.
- el-Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd el-Bağdâdî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Beyrut, ts.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.
- el-Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Mektebetü'l-Buhûs ve Dirâsât, ts.
- el-Bikâî, Ebû Hasan Burhâneddîn İbrâhîm b. Ömer, *Nazmu'd-Durer fî Tenâsubi'l-Âyâti ve's-Suver*, 1. Basım, Kahire: Mektebetü İbnü Teymiye, 1400/1980.
- 80 Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, 15. Basım, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2006.
- Derzeze, Muhammed İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadîs Tertîbu's-Suveri Hasebu'n-Nuzûl*, 2. Basım, Tunus: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1421/2000.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endelûsî, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît*, 1. Basım, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1413/1993.
- Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı Meal-Tefsir*, çeviren: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, 1. Basım, İstanbul: İşaret Yay., 1421/2000.
- Işık Emin, "Fâtır Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1995.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus: Dâru't-Tunûsiyye, 1984.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâduddîn İsmâîl b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1413/1993.
- Karaman, Hayrettin ve diğerleri, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3. Basım, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2007.
- Kocadağ, Hüseyin, "Klâsik ve Çağdaş Tefsir Metinleri Işığında Fâtır Sûresinin Tefsiri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE, 2015.
- el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, ts., XIV, 321
- Kutub, Seyyid, *fî Zilâli'l-Kur'ân*, 4. Basım, Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, ts.
- Mevdûdî, Ebu'l-Â'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, çeviren: Muhammed Han Kayani, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş, 2. Basım, İstanbul: İnsan Yay., ts.
- en-Nesefî, Ebû'l-Berakât Abdullâh b. Mahmûd, *Medâriku't-Tenzîl Hakâiku't-Te'vîl*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî, 1408/1988.
- er-Râzî, Fahriddîn, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 2. Basım, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1417/1997.
- es-Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, tahrir: Ahmed b. Şa'bân b. Ahmed, 1. Basım, Kahire: Mektebetu's-Safâ, 1428/2006.
- eş-Şînkîti, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr, *Edvâu'l-Beyân fî İzâhi'l-Kur'ân*, 1403/1983.
- Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2012.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr,

- Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kurân*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- Tuncer, Faruk, *Tenasüp İlmi Açısından Kur'ân Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk*, İzmir: Işık Akademi Yay., 2010.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, 1979.
- Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, İzmir: Anadolu Yay., 1991.
- Yıldırım, Suat, *Kur'ân'da Ulûhiyet*, 1. Basım, İstanbul: Kayıhan Yay., 1997.
- ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, Mektebetu ve Matbaatu Mustafâ'l-Bâbi'l-Halebî, ts.
- Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsîru'l-Munîr fî'l-Akideti ve's-Şerîati ve'l-Menhec*, 1. Basım, Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 1411/1991.